

A marble sculpture of Laocoön and his sons, showing a man and two children in a dramatic, muscular pose. The man is in the center, looking back over his shoulder, with his right arm raised. Two children are in front of him, one holding a snake. The sculpture is set against a light background with a relief carving visible on the right.

La mirada al passat: el cas del Laocoont

Assignatura: Art i Història
Prof.: Tania Alba

Atès el caràcter i la finalitat exclusivament docent i eminentment il·lustrativa de les explicacions a classe d'aquesta presentació, l'autora s'acull a l'article 32 de la Llei de propietat intel·lectual vigent respecte de l'ús parcial d'obres alienes com ara imatges, gràfics o altre material contingudes en les diferents diapositives.

Agesandre, Polidor i Atenodor de Rodes, *Laocoont i els seus fills*, s. II a.C o I d.C.
Marbre, Museus Vaticans

Wikimedia Commons

- Obra de datació incerta: conté la signatura al pedestal però els noms dels escultors en qüestió, probablement del segle I d. C., foren molt usuals a Rodes durant una llarga època; l'estil és hel·lenístic però podria tractar-se, també, de la còpia romana d'un original perdut.
- El sacerdot troià Laocoont, qui va desconfiar del regal dels aqueus consistent en el cavall monumental, en disposar-se a realitzar un sacrifici dedicat a Posidó és atacat amb els seus fills per dues serps gegants enviades pels déus. El grup escultòric representa el moment de l'atac.
- Estructura piramidal amb una diagonal molt marcada pel cos del sacerdot amb les serps enroscades al seu cos i dels fills.
- Anatomia amb musculatures molt marcades i rostres expressius reforçant el dolor i la lluita infructuosa contra la bèstia.
- Diferent escala entre el pare i els fills (malgrat el realisme de les figures), la qual cosa podria respondre a la voluntat de ressaltar els valors que transmet el pare (impotència, però grandesa del seu valor) i o la creació de la piràmide compositiva.
- Una de les fonts del relat és l'*Eneida* de Virgili, del segle I a.C. Les similituds i diferències amb l'escultura donaran peu a una sèrie de discussions entre diferents pensadors que atenen tant a les propietats i limitacions dels llenguatges artístics (pintura/escultura – literatura) com als efectes estètics de l'expressió plasmada al rostre del personatge principal.

“Laoconte, elegido por sorteo sacerdote de Neptuno, degollaba solemne en su ara un toro tremendo. Mas he aquí que (me horrorizo de contarlo) dos grandes serpientes se lanzan al mar desde Tendeos por las quietas aguas con curvas inmensas y a la vez buscan la costa; sus pechos se levantan entre las olas y con crestas sanguinolentas asoman en el agua, el resto se dibuja en el mar y retuercen sus lomos enormes en un torbellino. Se produce un estruendo en el espumoso mar; y ya a tierra llegaban e, inyectados en sangre y fuego sus ojos ardientes, sacudían sus bocas silbantes vibrando las lenguas. Huimos en desbandada exangües ante la visión. Aquéllas en ruta certera se dirigen a Laoconte; y **primero rodean con su abrazo los pequeños cuerpos de sus hijos y a mordiscos devoran los pobres miembros; se abalanzan después sobre aquel que acudía en su ayuda con las flechas y abrazan su cuerpo en monstruosos anillos;** y ya en dos vueltas lo tienen agarrado rodeándole el cuello con sus cuerpos escamosos, y sacan por encima la cabeza y las altas cervices. Él trata con las manos de deshacer los nudos, con las cintas manchadas de sangre seca y negro veneno, **a la vez lanza al cielo sus gritos horrendos, como mugidos,** cuando el toro escapa herido del ara sacudiendo de su cerviz el hacha que erró el golpe. Se escapan luego los dragones gemelos hacia el alto santuario y buscan la ciudadela de la cruel Tritónide y se esconden a los pies de la diosa bajo el círculo de su escudo.”

VIRGILI, Eneida, II, 201 i s.

- El 1506 Miquel Àngel i Sangallo troben el grup* a les ruïnes del palau de l'emperador Titus, a Roma. L'identifiquen amb l'exemplar al qual es refereix breument Plini el Vell a la seva *Història natural*, on ja el considera una obra ben digna d'admiració:

“No hay muchos artistas con obras maestras realizadas en común, el número de artistas ha sido un obstáculo para la reputación de cada uno de ellos, no se puede aprovechar toda la gloria, y pueden citarse varios de la misma manera: este es el Laocoonte en el palacio de Tito, que **no hay una mejor producción en pintura o escultura, es un solo bloque**, los niños los pliegues las serpientes todo admirable. Este grupo fue realizado conjuntamente por tres excelentes artistas, Agesandros, Polidoros y Athanodoros de Rodas.”

Plini el Vell, *Història natural*, llibre XXXVI, s. I dC.

- El grup no està realitzat, però, en un sol bloc.
- Esdevindria, a partir del moment del descobriment, **model de bellesa i perfecció**, i **inspiraria** artistes com Miquel Àngel, Rafael, El Greco, etc. -des de la resolució anatòmica i la grandiloqüència del rostre al dramatisme de l'escena, passant pel dinamisme de la composició.

* Hi mancaven un dels braços del pare i d'un dels fills. Després de diverses propostes de restauració i reintegracions, el 1905 troben el braç original del sacerdot en una botiga d'antiguitats. Tot seguint els criteris de restauració actuals, el membre és recol·locat i els afegits anteriors eliminats, però el públic té a la seva disposició còpies de l'escultura i imatges amb algunes de les versions de les restauracions, atès que aquestes intervencions compten també amb un valor documental històric i artístic.

Federico Zuccaro: *Taddeo Zuccaro copiant antiguitats a Roma*, s. XVI. Dibuix.
Galeria dels Uffizi

Wikimedia Commons

El que seria fundador i president de l'Accademia di San Luca retrata el seu germà i mestre envoltat de tota una sèrie d'obres grecorromanes -entre d'altres, el Laocoont, l'Apol·lo del Belvedere i la Columna Trajana:

- Les obres de l'Antiguitat seran model d'inspiració per a les creacions artístiques del moment i alimentaran el col·leccionisme. En concret, el Laocoont, amb el dinamisme de les torsions i la gravetat expressiva propis del barroquisme de l'hellenisme, estarà més en conjunció amb el gust manierista que la serenitat i equilibri del classicisme grec.
- En representacions d'aquest caire les restes apareixen amuntegades sense gaire distinció cronològica: el valor és encara més estètic i artístic que no pas arqueològic: un ideal del passat que intentaran recuperar i amb el qual es mesuraran.

Al segle XVIII, l'historiador, filòsof, antiquari (etc.) Winckelmann va tenir un paper essencial com a teòric a la base del Neoclassicisme, sobretot escultòric. Considerava que l'escultura clàssica grega exemplificava un ideal de bellesa i moralitat superior (equilibri, senzillesa i harmonia de les formes que eren reflex d'un ànim noble, serè, racional i grandiloqüent, al seu parer) -després vindria un moment de decadència.

- Malgrat això, mostra gran admiració i reverència envers el grup del *Laocoont* perquè:
 - El personatge principal no mostra el patiment extrem a què es veu sotmès sinó que el dolor és contingut:
 - No emet un crit terrible sinó que controla les seves passions mostrant d'aquesta manera la grandesa de la seva ànima

“Así como las profundidades del mar permanecen siempre en calma por muy furiosa que la superficie pueda estar, también la expresión en las figuras de los griegos revela, en el seno de todas las pasiones, un alma grande y equilibrada. Tal es el alma que se revela en el rostro del Laocoonte - y no sólo en el rostro- dentro de los más violentos sufrimientos. [...] La expresión de tan grande alma sobrepasa con mucho la representación de la naturaleza.”

Winckelmann, *Reflexiones sobre la imitación del arte griego en la pintura y la escultura*, 1756

- Poc després l'autor dramàtic també alemany Lessing respon a la qüestió del crit. El Laocoont esculpit és exemple de grandesa i suporta el dolor -fins aquí es mostra d'acord amb Winckelmann.
- En la versió literària (recordem) emet, ben al contrari, un crit terrible, com també fan en obres similars altres divinitats.
- Un estoïcisme extrem com el que mostra l'escultura dificulta la identificació de l'espectador amb el personatge. Per què, doncs, aquest crit és silenciats?
- L'expressió del crit detinguda en el temps -sosté Lessing- hagués deformat el rostre de l'escultura fins a tal punt que la bellesa aconseguida pels escultors del Laocoont hagués estat impossible:
- La contenció del patiment ha estat un recurs per aconseguir la bellesa (aquí trobem la mateixa relació de Winckelmann -contenció-bellesa- però plantejada a l'inrevés).
- D'altra banda, cal notar que la referència a l'escultura és només l'inici d'una obra que es dedicarà a la comparació entre pintura (que representa **cossos en l'espai**) i poesia (que representa **accions en el temps**): cada llenguatge artístic té els seus mitjans però també les seves limitacions.

“Cridar és l'expressió natural del cos adolorit. Els guerrers ferits d'Homer cauen freqüentment al terra amb un crit. La Venus ferida crida ben alt (...)

El Laocoont és esmentat entre les obres perdudes de Sòfocles (...)
Estic convençut que no hagués descrit el Laocoont més estoic que Filoctetes i Hèrcules. No hi ha res menys teatral que l'estoïcisme. La nostra compassió sempre és proporcional al grau de patiment que expressa el subjecte del nostre interès. Que el veiem suportar el patiment amb grandesa de l'ànima? Sens dubte que l'admirarem, però l'admiració és una afecció freda i inert que paralitza tot altre sentiment més viu (...)

Quina és la finalitat de l'artista? La bellesa suprema, sota la condició del dolor corporal. Aquest dolor en tota la seva violència hauria destruït la bellesa. Caldre doncs reduir-lo, va caldre reduir els crits a sospirs, no que els crits descobrissin una ànima feble, sinó perquè desfigurarien el rostre i el conferirien un aspecte desagradable.”

“Per què els escultors han representat despullats als personatges, i el poeta ha donat a Laocoont les insígnies sacerdotals – Si l'escultor ha imitat al poeta, les diferències substancials acrediten que ho ha fet amb perfecte i elevat coneixement del seu art”

Lessing, *Laocoont o dels límits de l'escultura i la poesia* (1766)

També Schopenhauer posarà èmfasi en les particularitats dels llenguatges artístics:

“Que Laocoonte, en el célebre grupo escultórico, no exhala una queja, es manifiesto, y la sorpresa que esto produce proviene de que todos nosotros en su situación nos lamentaríamos. Y así lo exige también la Naturaleza, porque en el dolor físico agudo y la angustia corporal repentina que trae consigo, toda reflexión capaz de imponernos un paciente mutismo desaparece de la conciencia y la naturaleza se deshahoga con gemidos, los cuales, al mismo tiempo, expresan el dolor y la angustia, que sirven de medio para atraer al salvador y para espantar al agresor. (...)

Ante todo, por lo que se refiere a la cuestión psicofisiológica de si Laocoonte, en su situación, puede o no gritar, la cual yo resolvería desde luego afirmativamente, hay que resolverla respecto de dicho grupo diciendo que los gritos no podían ser representados sencillamente porque su representación cae fuera del dominio de la escultura. El mármol no podía representar un Laocoonte gritando, sino sólo abriendo al boca y esforzándose en vano por gritar (...) La esencia y, por tanto, también el efecto del grito para el espectador, consiste exclusivamente en el sonido, no en la acción de abrir la boca. (...) Pero en las artes plásticas, a las cuales la representación del grito es completamente ajena e imposible, hubiera sido completamente absurdo representar al héroe con la boca abierta, único medio de expresar el grito y que traería consigo la alteración de todas las demás facciones, porque hubiera sacrificado otros medios expresivos sin lograr el fin propuesto, es decir, el grito mismo y su efecto en el ánimo. Es más; produciría el efecto cómico de un esfuerzo fracasado, semejante al del bufón que obstruye con cera la trompa del guarda, y le despierta luego con gritos de ¡fuego! para divertirse con sus esfuerzos inútiles (...)

Con arreglo a los límites del arte, el dolor de Laocoonte no debía manifestarse con gritos, el artista hubo de apelar a otros medios de expresión, y lo hizo con gran maestría, como nos lo describe tan magistralmente Winckelmann”

Schopenhauer, *El mundo como voluntad y representación*, I, XLVI (1818)

Henry Singleton, *The Royal Academicians in General Assembly*, 1795, oli sobre tela, Royal Academy of Arts, Londres

Foto: R.A./John Hammond
© Royal Academy of Arts, London

Representació de l'Acadèmia Reial de les Arts en Assembla General. Al centre, el president de l'Acadèmia Benjamin West i molt a prop el seu successor Thomas Lawrence. Hi ha també arquitectes, pintors i escultors del moment: James Wyatt, William Hodges, Thomas Banks, etc., davant d'un conjunt d'obres escultòriques i pictòriques fàcilment identificables. Entre les obres escollides de l'Antiguitat hi ha la *Venus de Milo*, el *Tors del Belvedere*, l'*Apol·lo de Belvedere* i el *Laocoont*, que **ocupa un lloc privilegiat en la composició**. Cal tenir en compte el context:

- L'interès pel món clàssic iniciat durant el Renaixement que roman amb el naixement de les Acadèmies, reguladores de la producció artística i que posaran l'art clàssic com a model
- Les recents campanyes arqueològiques de Pompeia (1748), Herculà (1738) i Paestum (1746). L'impacte de les troballes és tan important en el camp científic com en l'estètic, arreu d'Europa.

William Blake, *Laocoön*, gravat, ca. 1815 / 1826-27

- En el darrer exemple ja hi ha una **voluntat de superació**:
- El poeta i artista plàstic Blake realitza la il·lustració del grup per a la *Cyclopaedia* (diccionari britànic d'Arts i Ciències).
- Anys després reprèn l'obra i hi afegeix tota una sèrie d'inscripcions, algunes en hebreu, on Laocoont apareix com a Jehovà i els fills com a Satan i Adam.
- Blake era un autor romàntic i reivindica la originalitat enfront la imitació.
- Es tracta d'una interpretació de l'art i la religió com a desafiament als valors neoclàssics:
 - L'art és vàlid per ell mateix i no cal la moralitat que li adjudiquen autors com Winckelmann
 - La creació artística queda equiparada amb la pràctica religiosa.
 - Per trobar la inspiració, convida a passejar per les pastures angleses en lloc d'anar a copiar estàtues grecoromanes.
 - S'expressa, també, contra el materialisme en l'art.